

Valentin Vodnik (1758–1819)

■ **Ivo Branimir Piry**, mag. znanosti, prof. geografije in zgodovine, je upokojeni državni podsekretar za regionalno politiko. Bil je raziskovalec na *Inštitutu za geografijo Univerze v Ljubljani*, svetovalec vlade v *Zavodu RS za družbeno planiranje*, nato je delal na različnih mestih v državni upravi na področju regionalnega razvoja. Bil je prvi direktor *Agencije RS za regionalni razvoj*. Med letoma 2008 in 2012 je bil svetovalec v *Odboru regij na Stalnem predstavnštvu RS pri Evropski uniji* v Bruslju. Je avtor več razprav in člankov s področja prostorskega načrtovanja, regionalne politike in lokalne samouprave.

V prejšnji številki Vzgoje (Motik, 2020: 26–28) predstavljen svetovno znani jezuit in naravoslovec Ferdinand pl. Hallerstein, ki je gimnazijsko izobrazbo pridobil v jezuitskem kolegiju pri Sv. Jakobu v Ljubljani, je že dosegel svetovno slavo, ko je leta 1769 v isti kolegij vstopil Valentin Vodnik. Lansko leto smo praznovali 200-letnico njegove smrti, ki je odmevala tudi v medijih in na znanstvenih simpozijih.

Vodnika opisujejo kot duhovnika, frančiškana, pesnika, prevajalca, razsvetljenca, jezikoslovca, učitelja, časnikarja in urednika. Šolarjem je pogosto predstavljen kot prvi slovenski pesnik, čeprav to po mnenju raziskovalcev ne drži povsem. Bil je avtor številnih učbenikov, *Kuharskih bukev*, priročnika o babištvu in prve slovenske slovnice, ki je v celoti napisana v slovenskem jeziku. Obvladal je nekaj tujih jezikov, posebej francoščino, za katero je spisal prvi slovenski učbenik za poučevanje tujega jezika. V času Ilirskih provinc (1809–1813) je našim prednikom izbral, da je slovenščina postala učni jezik. Zavezan je bil pridobivanju znanja in posredovanju ter izmenjavi spoznanj med ljudmi, kar je poslanstvo vseh, ki se ukvarjajo z vzgojo.

Vodnikova učna leta

Valentin Vodnik se je rodil 3. februarja 1758 kot prvi od desetih otrok Jožefa Vodnika in Jere Pance, in sicer na kmetiji v Zgornji Šiški pri Ljubljani, kjer naj bi imel oče tudi gostilno. V otroštvu mu je ded Jurij, ki je trgoval po Hrvaškem, pripovedoval zgodbe s potovanj, o čemer pričajo zapisi in omembe v pesmih, ki opisujejo ljudske običaje in plese.

Pri devetih letih ga je »šolmašter« Kolenc začel učiti branja, pisanja in računanja. Na gimnazijo pa ga je leta 1768 v Novem mestu pripravljala stric, frančiškan p. Marcel. Leta 1769 je vstopil v »latinske šole«, kot so imenovali jezuitski kolegij pri Sv. Jakobu v Ljubljani; tam je bil do leta 1775. Dr. Kos in dr. Toporišič (2013) opisujeta: »Ni bil si-

cer med prvimi učenci, odlikoval pa se je v zgodovini, latinščini in zemljepisu; v 5. in 6. razredu ga je v vseh predmetih učil Janez Jakob Knauer, ki je učence navduševal za pesništvo in jih navajal k prigradnemu pesnjenju.« Pod vplivom Marka Pohlina je začel pesniti. Prve pesmi je objavil v *Pisanicah*. Izstopali sta predvsem pesmi *Zadovolni Krajnc* in *Klek*. Njegova najbolj znana pesem *Dramilo* pa je, še brez naslova, izšla v *Veliki pratiki* šele dvajset let kasneje, leta 1795.

Menih in duhovnik

Po gimnaziji je vstopil k frančiškonom in med noviciatom v Nazarjah prejel redovniško ime Marcelijan. Od leta 1776 do 1778 je v novomeški frančiškanski šoli študiral filozofijo, od leta 1778 pa v ljubljanskem frančiškanskem samostanu teologijo. Leta 1782 je bil na otoku Krku posvečen v duhovnika in postal pridigar. O njegovih pridigah iz obdobja, ko je bil kaplan pri Sv. Jakobu, pripoveduje Luka Vidmar (v Mrevlje, 2019): »V takrat dvojezični Ljubljani je Vodnik skoraj vsak teden pridigal večinoma v slovenščini. Njegove pridige so bile zelo tople, človeške, napisane tako, kot se nam Vodnik kaže tudi sicer, z zelo dobrodušnim značajem. Brez karanja in z razumevanjem človeških potreb in slabosti. In to v času, ko se je v katoliški duhovščini krepila struja moralnega rigorizma.«

Leta 1784 je zapustil samostan, vendar ostal redovnik. Bil je imenovan za subsidiarija v Sori pri Medvodah. Leta 1788 je opravil katehetski tečaj in izpit ter do konca

istega leta deloval na Bledu. Sledilo je imenovanje za kaplana v Ribnici, kjer je ostal do konca leta 1792. V zadnjem letu je poučeval verouk na trivialki v Ribnici. Zaprošil je za premestitev v novoustanovljeno župnijo na Koprivniku nad Bohinjem in tam postal župnik. Tu je prišel v stik z baronom Žigo Zoison, podpornikom koprivniške župnije, ki je leta 1793 zadnjič obiskal svoje plavže in fužine v Bohinju. Zois je Vodnika pritegnil k sodelovanju pri njegovih literarnih, poljudnoznanstvenih in jezikoslovnih izobraževalnih načrtih. Vodnikovo sodelovanje v *Pisanicah* in zanimanje za različna področja (arheologijo, numizmatiko, rudarstvo, mineralogijo, ornitologijo, železarstvo in botaniko) je bilo odlično priporočilo za vstop v Zoison razsvetljenski krog. Baron Žiga Zois mu je nato pomagal do premestitve k Sv. Jakobu v Ljubljani (1796). Vodnika je zanimalo zemljepisje, vendar ga Zois ni podprl v nameri, da bi napisal zemljepis Kranjske. Podprl pa je njegove poučne in praktične sestavke za koledar ali pratiko, ki naj bi postala prva oblika izobraževanja na področju zemljepisa, gospodarstva, geologije ipd. Poslal mu je primere nemških koledarjev. Vodnik je začel pisati epigrame in uganke, kar je bila značilna vsebina pratik.

Poleg tega mu je Zois v letih 1794–95 namenil nalogo zbiranja gradiva za Kumerdejev slovar. Vodnik se je spoprijel z vlogo leksikografa in v slovenščino vpeljal besedo 'slovar' (iz ruščine). Pripravo slovarja je Vodnik v celoti prevzel po letu 1796 in ga leta 1800 spremenil v načrt svojega nemško-slovenskega slovarja: *Slowenisches Wörterbuch – Slowensek Besednjak* (1804–1806/1817), ki zaradi spleta neugodnih okoliščin ni dočkal izida.

Pedagog in učitelj

Leta 1798 je po opravljeni profesorski skušnji dobil profesuro na ljubljanski gimnaziji. V petem razredu je poučeval vse

predmete, razen verouka. Leta 1804 je izstopil iz frančiškanskega reda, vendar ostal duhovnik. Bil je tudi kurat pri ljubljanski meščanski straži.

Uspešno pedagoško delo je Vodnika vodilo do mesta začasnega gimnazijskega prefekta (1806). Po uvedbi razrednega pouka (šol. l. 1807/8) je poučeval zgodovino, zemljepis in italijanščino v vseh gimnazijskih razredih. Ob ustanovitvi Ilirskih provinc (1809–1813) je bil potrjen za profesorja francoskega jezika, po šolski reformi pa je leta 1810 postal ravnatelj na novo urejene gimnazije ter hkrati ravnatelj ljubljanskih osnovnih šol in umetnoobrotnih ali rokodelskih šol. Še vedno je poučeval zgodovino, zemljepis in italijanščino. V sicer kratkem obdobju francoske oblasti je bil šolski sistem vsako leto reformiran. Vodnik je že naslednje šolsko leto izgubil mesto ravnatelja gimnazije in tam ostal učitelj vseh predmetov v t. i. 2. humanitetnem razredu. Ostal pa je ravnatelj štirih razrednih obrtnih šol, kjer je bila v zadnjih dveh razredih poleg francoščine in italijanščine dovoljena tudi uporaba slovenščine. Žal so te šole leta 1812 prenehale delovati.

Po vrnitvi slovenskega ozemlja Avstriji (1813) mu je bilo zaradi podpore francoski oblasti (*Ilirija oživljena*) leta 1814 prepovedano poučevanje v šoli. S posebno odločbo cesarja Franca I. mu je bila ukazana upokojitev ali pa služba zunaj ilirskih dežel, ki ni povezana z vzgojo mladih. Ko je Vodnik leta 1815 na Dunaju skušal doseči preklic cesarskega odloka, ni bil uspešen. Eno leto je še poučeval jezike ter prevajal uradne odloke, nato pa se je upokojil.

Vodnik se je srečeval s slabim gmotnim in socialnim položajem učiteljstva, o čemer je kritično nastopil na skupščini gimnazijskih učiteljev (1801). Zavzel se je tudi za izboljšanje pouka domače zgodovine s pomočjo Linhartove knjige in leta 1806 predlagal pripravo novega učbenika za pouk domače zgodovine. Učbenik je napisal med počitnicami 1807, ga v letu 1808 razširil z zgodovino Trsta in Gorice ter leta 1809 dosegel odobritev in natis. Učbenik je izšel brez navedbe avtorja pod naslovom *Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz (Dunaj 1809)*.

V času francoske uprave Ilirskih provinc je zaradi pomanjkanja učbenikov začel pisati prve slovenske šolske knjige za gimnazijo (*Abecedo za Perve šole s prilogami, Kratki*

navuk k lepimu ino čednimu vedenju itd.). Iz francoščine je prevedel uradni katekizem cesarstva, ki sta mu dodana tudi nauk o dolžnostih do ljudi, družine, domovine in države ter poduk o gospodarjenju, zlasti poljedelstvu.

Časnikar, pesnik in jezikoslovec

Vodnik je bil (pod skrbnim Zoisovim vodstvom) edini urednik in novinar prvega slovenskega časnika *Lublanske novice*. *Novice* je povzemal in prevajal iz uradnega nemškega časnika *Wiener Zeitung* ter jim dodajal domača obvestila iz Ljubljane in Kranjske. Posebnost so bile »pergodbe« (kratke anekdote) ter poučni, razsvetljenjsko obarvani sestavki (npr. *Povedanje od slovenskega jezika*). List je izhajal od januarja 1797 do decembra 1800, večinoma na osmih straneh, sprva dvakrat tedensko, nato le še ob sobotah. Izdajal ga je tiskar Egger, prenehal pa je izhajati zaradi pomanjkanja naročnikov.

Poleg izvernih pesmi je Vodnik veliko pesmi, iger in kratkih verzov prevedel iz nemščine in klasičnih jezikov. Baron Žiga Zois je kritično presojal Vodnikove pesmi z jezikovnega, stilskega in estetskega vidika ter Vodnika usmerjal k tematiki, primernejši za preprostega slovenskega bralca. Raziškovalci Vodnikovega življenja omenjajo poskuse nastankov epskih del, kot je bila elegija, ki naj bi počastila Linhartov spomin. Sledi teh poskusov so skrite v nekaterih kasnejših pesnitvah (oda *Ilirija oživljena, Vršac*). Od številnih osnutkov pesmi je dokončal le tiste, ki so bile objavljene v koledarjih *Velika pratika* (1795–97) in *Mala pratika* (za leto 1798).

Vodniku je leta 1806 uspelo izdati svoje pesmi v knjižici *Pesme za pokušino*, ki velja za prvo slovensko samostojno pesniško zbirko (17 pesniških enot). Poleg pesmi *Zadovolni Krajnc* in *Pesme za moje rojake* (poznejše *Dramilo*) so objavljene tudi novejša (*Na sebe, Vršac, Stari pevic ne boj se peti*). Zbirka je predstavila obseg in težo Vodnikovega pesništva, pa tudi njegove meje.

Izid pesniške zbirke je utrdil Vodnikov sloves prvega slovenskega pesnika. Njegovo prizadevanje za podobno priznanje na jezikoslovnem strokovnem področju pa ni bilo uspešno, saj je to mesto prevzel Jernej

Kopitar. Vodnikovi načrti s slovarjem in slovensko slovnico so vodili do odkritega spora z njim. Vodnik je moral popustiti, saj ga je Kopitar prehitel z oddajo rokopisa. Vodniku so bile zaupane korekture, s čimer naj bi bil spor zglajen.

Kaj pravijo o Vodniku danes

Pomen Vodnika so še v času njegovega življenja označevali neprizanesljivo in mestoma posmehljivo. Danes stroka izpostavlja predvsem njegovo prvenstvo v slovenskem pesništvu in kratki prozi, njegovo zbirateljstvo ljudskega izročila ter razvijanje publicističnih, poljudnoznanstvenih in učbeniških besedil. Vodnik je pionir slovenske rodoslovne terminologije. Je eden prvih slovenskih prevajalcev umetnostnih in neumetnostnih besedil (uradnih razglasov, patentov itd.). Da je veljal za arheološkega strokovnjaka, dokazuje naročilo gubernija julija 1818, naj pregleda rimski mozaik, najden na Kapucinskem trgu v Ljubljani. Dopolnjeval je numizmatično zbirko, jo uredil in opremil z razlago. Prevedel je knjigo Jana Matouška *Babištvo ali porodničarski vuk za babice, I–II* (1818). Na področju pisanja planinske poezije mu gre mesto prvega v slovenskem jeziku. Mnoge interese so mu narekovale spreminjajoče se družbenopolitične razmere tedanjega časa, izvirali pa so prav gotovo v njegovi nadarjenosti, prizadevnosti in delavnosti. Prav gotovo se je v šestih desetletjih življenja lotil toliko reči, da je z gledišča današnjih ozko specializiranih ved to skoraj neverjetno.

Literatura in viri

- Čuk, Silvester (2000): Valentin Vodnik. *Ognjišče*, 36(12), str. 37–48.
- Gobec, Mitja (2019): Valentin Vodnik – 200 let. *Naši zbori*, 7. 2. 2019. Dostopno na spletni strani: <https://www.nasizbori.si/valentin-vodnik-200-let/>.
- Kos, Janko; Toporišič, Jože (2013): Vodnik, Valentin (1758–1819). *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostopno na spletni strani: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi797061/#slovenski-biografski-leksikon>.
- Motik, Dragica (2020): Ferdinand Avguštin Hallerstein. *Vzgoja*, letnik XXI, št. 85, str. 26–28.
- Mrevlje, Neža (2019): Vodnik je umrl v krčmi. *Dnevnik*, 25. 9. 2019. Dostopno na spletni strani: <https://www.dnevnik.si/1042909087>.
- Valentin Vodnik. Wikipedia. Dostopno na spletni strani: https://sl.wikipedia.org/wiki/Valentin_Vodnik.
- Vodnik, Valentin: *Izbrano delo*. Slovensko leposlovje. Dostopno na spletni strani: <http://lit.ijs.si/vodnik.html>.
- ZRC SAZU: 89. *Valentin Vodnik*. Prostor slovenske literarne kulture, Kulturni atlas Ljubljane. Dostopno na spletni strani: <http://pslk.zrc-sazu.si/sl/literarni-atlas-ljubljane/valentin-vodnik/>.